

ŚREDNIOWIECZNE KOŚCIOŁY HALOWE NA ŚLĄSKU CZĘŚĆ 3. KOŚCIOŁY Z XV – POŁOWY XVI W.

HANNA KOZACZEWSKA-GOLASZ
HANNA GOLASZ-SZOŁOMICKA

STRESZCZENIE

W okresie od XV w. do około połowy XVI w. na Śląsku (w granicach historycznych) wznoszono kościoły halowe na obszarze od Gubina do Żor. Posiadały one zróżnicowane układy przestrzenne, podziały wewnątrz i sklepienia. Wśród 21 kościołów ponad połowę stanowią kościoły z jednonawowym prezbiterium, o niezbyt wysokich korpusach nawowych około 12-14 m, z wyjątkiem kościoła w Żarach o wysokości 19,10 m. Kościoły te przekryte były sklepieniami krzyżowymi, gwiazdzistymi i pięciopodporowymi. Tylko w kościołach w Kątach Wrocławskich, Gryfowie Śląskim i w zakrystii we wrocławskim kościele św. Barbary założono sklepienia sieciowe. Żebra sklepień opierają się na wspornikach lub wnikają bezpośrednio w ściany i filary. Artykulację ścian wewnątrz pilastrami zastosowano w Żarach i być może w Sycowie.

W dziewięciu kościołach halowemu korpusowi odpowiada halowe prezbiterium. W trzech obiektach (Namysłów, Opole, Lwówek Śląski) każdą z naw zakończono po stronie wschodniej wielobokiem, podobnie jak w XIV w. po raz pierwszy na Śląsku uczyniono to w kościele NMP na Piasku we Wrocławiu. Halowe prezbiterium i korpus nadają kościołom znaczną długość. Nakrywano je jednym dachem dwuspadowym oraz dachami wielobocznymi nad częścią wschodnią. Kościół w Bytomiu, po przebudowie w XIX w. uzyskał układ z trójnawowym prezbiterium halowym, jednak pierwotnie posiadał on jednonawowe prezbiterium z wysokimi kaplicami po bokach, a każde wewnątrz nakryte było oddzielnym dachem, które kontynuowano nad korpusem. Wnętrza kościołów różnią się rozstawem filarów, artykulacją ścian oraz systemem sklepiennym. Tylko w Namysłowie zachowały się sklepienia z XV w., w Opolu i Bytomiu założono sklepienia sieciowe około połowy XVI w., natomiast w Lwówku Śląskim sklepienia uległy całkowitemu zniszczeniu. W pięciu kościołach z halowymi prezbiteriami wprowadzono nowe rozwiązania w postaci wielobocznego halowego obejścia, wcześniej niewystępującego na Śląsku. Po raz pierwszy wzniesiono je prawdopodobnie w Szprotawie, potem w Nysie i Gubinie. Kościoły w Górze i Mirsku zamknięto od wschodu wielobocznie, ale układ filarów i arkad międzynawowych dochodzących do ściany wschodniej nie tworzy właściwego obejścia.

Kościół halowe z prezbiterium z obejściem budowano także na niedalekich od Śląska terenach Pomorza Zachodniego i Wielkopolski. Niewątpliwie na kościołach pomorskich z kaplicami między wewnętrznymi przyporami wzorował się twórca kościoła w Gubinie. Jednak strona zewnętrzna kościoła pozostała tradycyjnie „śląska” – z wyraźnymi przyporami. W Wielkopolsce

kościół z halowym obejściem zaczęto budować później niż na Śląsku. „Hale obejściowe” Wielkopolski powstałe po 1450 r. mimo stosowanej nazwy nie miały wykształconego obejścia, sklepienie nawy głównej dochodziło do wschodniego wieloboku. Podobnie rozwiązano część wschodnią w kościele w Górze i Mirsku.

Koncepcje halowego obejścia w Polsce wzorowane były na przykładach zachodnich występujących w Niemczech i Austrii. W Czechach kościoły z obejściem halowym zaczęto budować od połowy XV w., a więc później niż w Polsce.

W Bytomiu, Nysie, Gubinie i Górze długie wnętrza kościołów zostały przedzielone w połowie poprzeczną ścianą arkadową, która oddziela część kapłańską. W kościołach w Gubinie i Górze wieloboczną część wschodnią otaczają kaplice, połączone na zewnątrz w wielobok ścianą bez rozczłonkowań. We wnętrzach wystąpiła nowa, wzbogacona forma dwu- i trypoziomowej artykulacji. W Nysie, gdzie kaplice znajdują się tylko wzdłuż ścian podłużnych, po stronie wschodniej pozostawiono nisze okienne sięgające do posadzki, jak w XIV w. w Paczkowie.

Obok nowego układu przestrzennego z halowym obejściem ważnym osiągnięciem architektury z XV – poł. XVI w. było wzbogacenie rysunku żeber w sklepieniach gwiazdzistych oraz wprowadzenie nowych sklepień sieciowych i kryształowych. Sklepienia sieciowe otrzymały różne układy żeber, w większości w oparciu o sklepienia kolebkowe z lunetami. Najstarszymi sklepieniami sieciowymi na Śląsku były sklepienia o jednorodnej sieci z końca XIV w., a pojawiły się w nawie głównej kościoła św. św. Piotra i Pawła w Legnicy, w prezbiterium kościoła parafialnego w Środzie Śląskiej oraz w kruchcie kolegiaty św. Krzyża we Wrocławiu. W kościołach halowych na Śląsku sklepienia o jednorodnej sieci zastosowano w Górze (zakrystia), Nysie (kaplice) oraz w Gubinie.

Od 1. ćw. XV w. w śląskich kościołach halowych zaczęto stosować sklepienia sieciowe w Szprotawie, Gubinie, Gryfowie Śląskim wzorowane na sklepieniu zastosowanym przez P. Parlera w katedrze praskiej (Czechy). Różnią się one proporcjami przęsł kwadratowych i prostokątnych oraz układem sieci żeber. Potrójny układ żeber występował w nawie głównej kościoła w Szprotawie oraz w prezbiterium kościoła w Gubinie. W kościołach w Bytomiu i w Lwówku Śląskim (kruchta płn.) wzniesiono XVI w. sklepienia sieciowe wzorowane na sklepieniu P. Parlera znajdującym się w wieży mostu Karola w Pradze (Czechy).

Sklepienia kryształowe założono w kaplicach kościoła w Gubinie oraz pod emporą w katedrze w Opolu. W Gubinie są one

na bazie sklepień o jednorodnej sieci, a w Opolu – podobne do gwiazdzistych. Na Śląsku pierwsze sklepienia kryształowe powstały prawdopodobnie w prezbiterium kościoła franciszkańskiego w Żaganiu (1486-1495), choć być może wcześniejsze od nich są sklepienia w kaplicach w Gubinie.

Kościoły śląskie posiadały wysokie elewacje rozczłonkowane przyporami, między którymi znajdowały się maswerkowe okna. Ściany szczytowe ozdabiano blendami ostrołukowymi lub w formie okien o podziale kratowym.

W kościołach późnogotyckich o niewielkiej liczbie detali architektoniczno-rzeźbiarskich ważną rolę odgrywały okna maswerkowe, którym nadawano zróżnicowane kompozycje. Duże okna o trójdzielnych i czterodzielnych maswerkach występują w kościołach w Nysie, Lwówku i Namysłowie. Nowym elementem są łęki półkoliste, zgeometryzowane rybie pęcherze, przedłużone profile laskowania, ucięte za przecięciem profili, dowolne układy krzywolinijne oraz układy sieciowe. Nie przywiązywano

natomiast większej wagi do portali – są niewielkie, niezbyt dekoracyjne.

Średniowieczni budowniczowie na Śląsku w XV – poł. XVI w. stworzyli własne koncepcje kościołów halowych, wykorzystując różne elementy kościołów zachodnich, a także z dzielnic sąsiednich. Zachowano stosowany w śląskich kościołach halowy układ naw o szerokości zbliżonej do proporcji 1 : 2, tylko w Gubinie szerokość naw bocznych jest większa, ale nie równa nawie głównej, jak czyniono to w wielu kościołach austriackich. Nie wprowadzono na Śląsku filarów cylindrycznych, charakterystycznych dla kościołów europejskich. Wnętrza przekrywano sklepieniami gwiazdzistymi o urozmaiconych układach żeber oraz nowymi sklepieniami sieciowymi i kryształowymi. Duże okna maswerkowe stanowią dekoracyjne dopełnienie wysokich i przestronnych wnętrz.

Słowa kluczowe: Śląsk, architektura gotycka, kościoły halowe

MEDIEVAL HALL CHURCHES IN SILESIA PART 3. CHURCHES BETWEEN THE 15TH AND MID 16TH C.

ABSTRACT

Hall churches were built in Silesia from the beginning of the 13th c.¹ In the 15th c. and until the mid 16th c. 21 hall churches were erected or reconstructed (Fig. 1). Most of the reconstructed churches came from the 13th or the beginning of the 14th c. Sometimes it is hard to establish the time and scope of reconstruction, even in situations when the documentation describing construction work have been preserved. Some essential and irreversible changes in churches were made in the 19th and at the beginning of the 20th c.

In this period of time churches were not so often described as in the 14th c., H. Lutsch pointed out that transverse blind arcade which shortened the nave appeared in churches, as well as radial chapels around the presbytery, which he defined as the result search for new forms conducted by late medieval constructors². H. Tintelnot³ noticed that between the 14th c. and the Reformation Silesian Gothic style did not undergo any major changes. Descriptions of churches were included in catalogues of art monuments by: H. Lutsch⁴, S. Kowalski⁵, J. Pilch⁶, in the Catalogue of Art Monuments in Poland⁷.

In 1962 there was a session of the Association of Art Historians, it was devoted to late Gothic architecture and art⁸. A. Miłobędzki⁹ presented there church types occurring in Poland, pointing out that there was large number of hall churches. In his opinion the construction of the Collegiate Church of Virgin Mary in Poznań with a hall presbytery and a polygonal ambulatory was influenced by Hans von Burghausen's churches – the Church of Holy Spirit in Landshtut (1407-1461) and the choir of the Franciscan church in Salzburg (started before 1408)¹⁰. Unfortunately Silesia was not mentioned in these considerations. M. Zlat¹¹ emphasised that there was a magnificent solution used in the church in Nysa, which, in his opinion, was covered with the Parler's net vault. He pointed out that there was break in construction of churches due to the Hussite Wars, after which no notable buildings were erected. M. Kutzner¹² presented Silesian architecture from the 15th and 16th c. from the perspective of its conservative character. He noticed new forms in vault details, window traceries, and interior decorations.

¹ H. Kozaczewska-Golasz, *Średniowieczne kościoły halowe na Śląsku, część 1, Kościoły z XIII w.*, "Kwartalnik Architektury i Urbanistyki" ("KAiU"), vol. LVIII, brochure 1, Warszawa 2013, and part 2, *Kościół z XIV w.*, "KAiU", vol. LVIII, z. 2, Warszawa 2013.

² H. Lutsch, *Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien*, Bd II, Der Reg. Bezirk Breslau, Breslau 1889, p. 659.

³ H. Tintelnot, *Die mittelalterliche Baukunst Schlesiens*, Kitzingen 1951, p. 160.

⁴ H. Lutsch, *Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien*, Bd I–VI, Breslau 1886–1902.

⁵ S. Kowalski, *Zabytki środkowego Nadodrza (Katalog architektury i urbanistyki)*, Zielona Góra 1976.

⁶ J. Pilch, *Zabytki architektury Dolnego Śląska*, Wrocław 1978; J. Pilch, *Leksykon zabytków architektury Dolnego Śląska*, Warszawa 2005; J. Pilch, *Leksykon zabytków architektury Górnego Śląska*, Warszawa 2008.

⁷ *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce*: vol. IV, Województwo wrocławskie (New series), ed. J. Pokora, M. Zlat; vol. VI, Województwo katowickie, ed. I. Reduch-Samkowa and J. Samek; vol. VII, Województwo opolskie, ed. T. Chrzanowski, M. Kornecki.

⁸ *Późny gotyk. Studia nad sztuką przełomu średniowiecza i czasów nowożytnych*, Materiały sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Wrocław 1962, Warszawa 1965.

⁹ A. Miłobędzki, *Późnogotyckie typy sakralne w architekturze ziem polskich*, [in:] *Późny gotyk...*, pp. 83–140.

¹⁰ *Ibidem*, p. 96.

¹¹ M. Zlat, *Sztuki śląskiej drogi do gotyku*, [in:] *Późny gotyk...*, p. 141–226.

¹² M. Kutzner, *Problem tradycjonalizmu w śląskiej architekturze XV i początku XVI w.*, [in:] *Późny gotyk...*, pp. 227–242.

Articles written by M. Brykowska¹³, D. Hanulanka¹⁴ and M. Zlat¹⁵ are devoted only to vaults.

In the catalogue of *Architektura gotycka w Polsce*¹⁶ (*Gothic Architecture in Poland*) the earlier literature, descriptions and church dating. The goal of the work preparing measurement and photographic documentation of churches, architectural and historical research as well as reconstruction of their state from the 15th – mid 16th c.

Wstęp

Od XIII wieku budowano na Śląsku kościoły halowe¹⁸. W XV i do około połowy XVI w. wzniesiono lub przebudowano na hale 21 kościołów (il. 1). W większości przebudowane kościoły pochodziły z XIII lub z początku XIV wieku. Okres i zakres przebudów często jest trudny do ustalenia, nawet w sytuacjach, gdy zachowały się dokumenty mówiące o pracach budowlanych. Istotne i nieodwracalne zmiany w wielu kościołach poczyniono w XIX w. i na początku XX w.

Kościoły tego okresu były rzadziej opisywane niż kościoły z XIV w. H. Lutsch zwrócił uwagę na pojawienie się we wnętrzu poprzecznych ścian arkadowych skracających korpus nawowy oraz wieńca kaplic wokół prezbiterium, które określił jako wynik poszukiwań przez budowniczych późnośredniowiecznych nowych form¹⁹. H. Tintelnot²⁰ stwierdził, że w okresie od XIV w. do czasów reformacji gotyk śląski nie podlegał większym zmianom. Opisy kościołów zamieścili autorzy katalogów zabytków:

The research encompassed preserved hall churches in historical borders of Silesia. Research results were the basis for a comparative analysis of projections, spatial designs, architectural and sculptural details presented in this article. The allowed to date some churches more precisely.¹⁷

Keywords: Silesia, gothic architecture, hall churches

H. Lutsch²¹, S. Kowalski²², J. Pilch²³ w Katalogu Zabytków Sztuki w Polsce²⁴.

W 1962 r. odbyła się sesja Stowarzyszenia Historyków Sztuki poświęcona architekturze i sztuce późnogotyckiej²⁵. A. Miłobędzki²⁶ przedstawił typy kościołów na ziemiach polskich, zwracając uwagę na dużą liczbę kościołów halowych. Jego zdaniem na powstanie poznańskiej kolegiaty NMP z halowym prezbiterium z obejściem wielobocznym miały wpływ kościoły Hansa von Burghausena: kościół św. Ducha w Landshut (1407-1461) oraz chór kościoła franciszkanów w Salzburgu (rozpoczęty przed 1408 r.)²⁷. Niestety Śląsk został w rozważaniach pominięty. M. Zlat²⁸ podkreślił wspaniałe rozwiązanie kościoła w Nysie, przekrytego jego zdaniem parlerskim sklepieniem sieciowym. Zwrócił uwagę na przerwę w budowie kościołów spowodowaną wojnami husyckimi, po których nie powstały już znaczące budowle. M. Kutzner²⁹ architekturę śląską z XV i XVI wieku przedstawił z perspektywy kierunku zachowawczego. Nowe formy zauważył w detalach sklepień, maswerkach okiennych i wystroju wnętrza.

¹³ M. Brykowska, *Sklepienia kryształowe*, [in:] *Późny gotyk...*, pp. 243-260.

¹⁴ D. Hanulanka, *Sklepienie późnogotyckie na Śląsku*, WTN, Rozprawy Komisji Historii Sztuki, vol. VII, Wrocław 1971.

¹⁵ M. Zlat, *Najstarsze sklepienia sieciowe w Polsce*, "KAIU", Warszawa 1972, vol. XVII, brochure 1, pp. 3-119.

¹⁶ *Architektura gotycka w Polsce*, ed. T. Mroczko i M. Arszyski, *Katalog Zabytków*, ed. A. Włodarek, Warszawa 1995.

¹⁷ Measurements of churches and their details were made students of the Faculty of Architecture of the Wrocław University of Technology, Marta Cygan and Anna Michalska as well as the author between 2010 and 2012. Existing condition architectural drawing including stratigraphic analysis and church reconstructions are original works, which are the result of the conducted research. Photographs were made by the authors in the last few years.

¹⁸ H. Kozaczewska-Golasz, *Średniowieczne kościoły halowe na Śląsku, część 1, Kościoły z XIII w.*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki” (dalej „KAIU”), t. LVIII, z. 1, Warszawa 2013, oraz część 2, *Kościoły z XIV w.*, „KAIU”, t. LVIII, z. 2, Warszawa 2013.

¹⁹ H. Lutsch, *Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien*, Bd. II, Der Reg. Bezirk Breslau, Breslau 1889, s. 659.

²⁰ H. Tintelnot, *Die mittelalterliche Baukunst Schlesiens*, Kitzingen 1951, s. 160.

²¹ H. Lutsch, *Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien*, Bd I-VI, Breslau 1886-1902.

²² S. Kowalski, *Zabytki środkowego Nadodrza (Katalog architektury i urbanistyki)*, Zielona Góra 1976.

²³ J. Pilch, *Zabytki architektury Dolnego Śląska*, Wrocław 1978; J. Pilch, *Leksykon zabytków architektury Dolnego Śląska*, Warszawa 2005; J. Pilch, *Leksykon zabytków architektury Górnego Śląska*, Warszawa 2008.

²⁴ *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce*: t. IV, Województwo wrocławskie (nowa seria), red. J. Pokora, M. Zlat; t. VI, Województwo katowickie, red. I. Reduch-Samkowa i J. Samek; t. VII, Województwo opolskie, red. T. Chrzanowski, M. Kornecki.

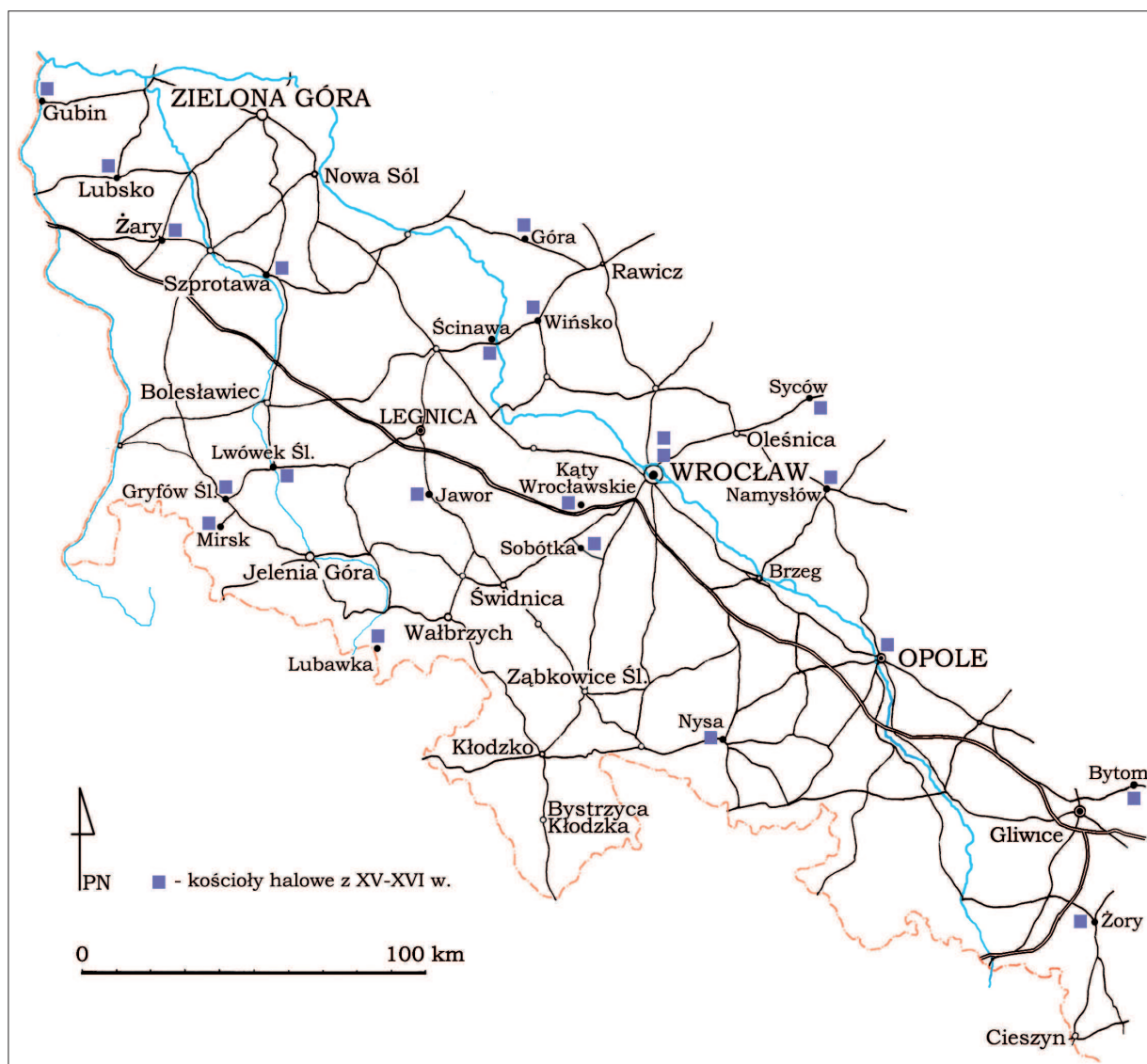
²⁵ *Późny gotyk. Studia nad sztuką przelomu średniowiecza i czasów nowożytnych*, Materiały sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Wrocław 1962 r., Warszawa 1965.

²⁶ A. Miłobędzki, *Późnogotyckie typy sakralne w architekturze ziem polskich*, [w:] *Późny gotyk...*, s. 83-140.

²⁷ Ibidem, s. 96.

²⁸ M. Zlat, *Sztuki śląskiej drogi do gotyku*, [w:] *Późny gotyk...*, s. 141-226.

²⁹ M. Kutzner, *Problem tradycjonalizmu w śląskiej architekturze XV i początku XVI w.*, [w:] *Późny gotyk...*, s. 227-242.

1. Rozmieszczenie kościołów halowych z XV – poł. XVI w.
1. Distribution of hall churches, 15th – mid 16th c.

Artykuły M. Brykowskiej³⁰, D. Hanulanki³¹ oraz M. Złata³² poświęcone zostały wyłącznie sklepieniom.

W Katalogu książki *Architektura gotycka w Polsce*³³ przedstawiono dotychczasową literaturę, opisy i datowanie kościołów.

Celem pracy było wykonanie dokumentacji pomiarowej i fotograficznej kościołów, przeprowadzenie badań architektonicznych i historycznych oraz

odtworzenie ich stanu z XV – poł. XVI w. Badaniem objęto zachowane obecnie kościoły halowe w granicach historycznych Śląska. Wyniki badań stanowiły podstawę do analizy porównawczej rzutów, układów przestrzennych, detali architektonicznych i rzeźbiarskich zaprezentowanych w niniejszym artykule. Umożliwiły uściślenie datowania niektórych kościołów.³⁴

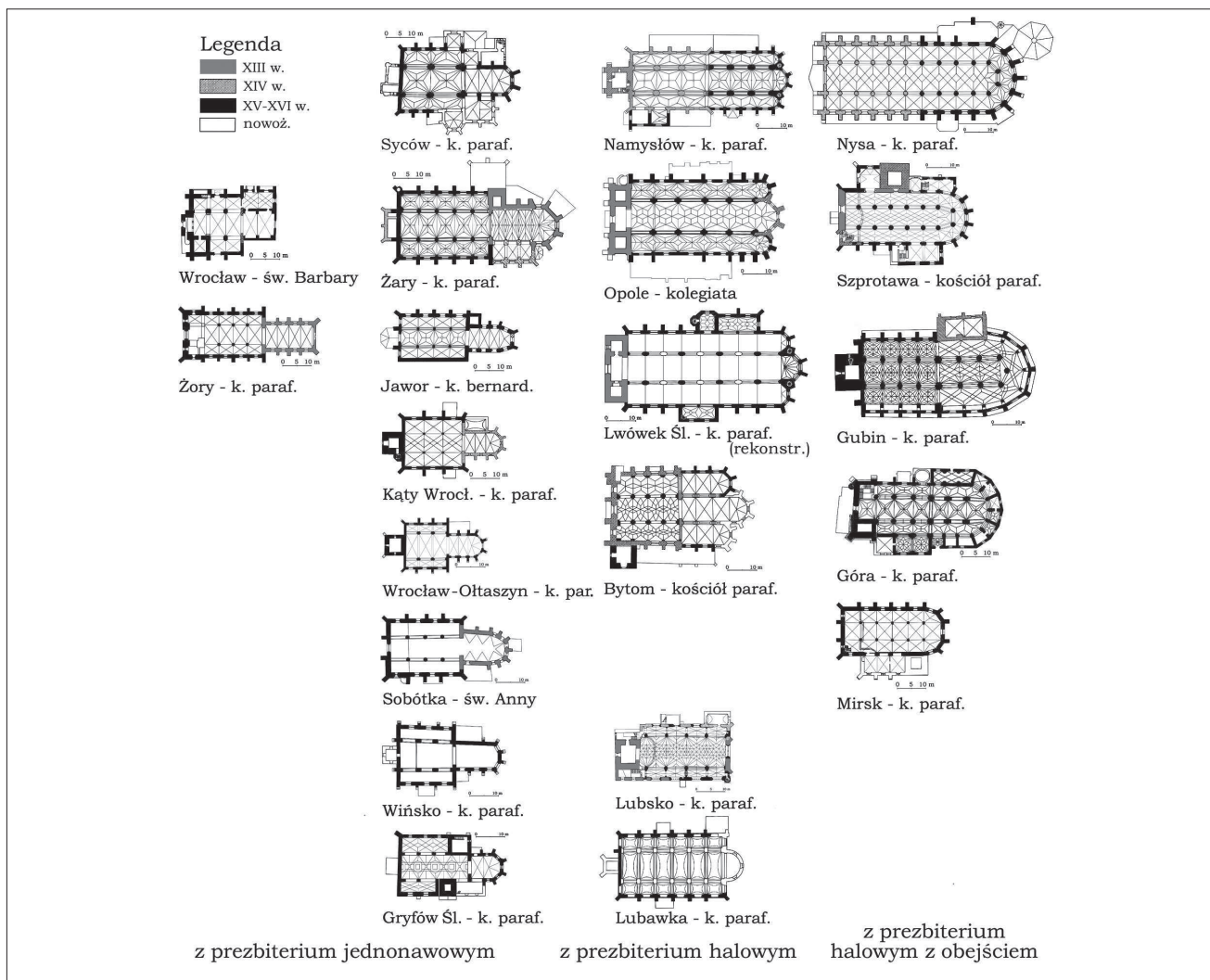
³⁰ M. Brykowska, *Sklepienia kryształowe*, [w:] *Późny gotyk...*, s. 243-260.

³¹ D. Hanulanka, *Sklepienie późnogotyckie na Śląsku*, WTN, Rozprawy Komisji Historii Sztuki, T. VII, Wrocław 1971.

³² M. Złat, *Najstarsze sklepienia sieciowe w Polsce*, „KAIU”, Warszawa 1972, T. XVII, z. 1, s. 3-119.

³³ *Architektura gotycka w Polsce*, red. T. Mroczko i M. Arszyski, *Katalog Zabytków*, red. A. Włodarek, Warszawa 1995.

³⁴ Pomiary kościołów i ich detali zostały wykonane przez studentki Wydziału Architektury Politechniki Wrocławskiej Martę Cygan i Annę Michalską oraz autorki w okresie od 2010 r. do 2012 r. Rysunki inwentaryzacji z rozwarstwieniem oraz rekonstrukcje są pracami autorskimi, stanowiącymi rezultat przeprowadzonych badań. Fotografie wykonały autorki w okresie kilku ostatnich lat.

2. Zestawienie kościołów halowych z XV – poł. XVI w.
2. Collation of projections of hall churches from the 15th – mid 16th c.

1. Rzut i bryła

Układy przestrzenne kościołów są zróżnicowane i ogólnie można je podzielić na trzy grupy (il. 2):

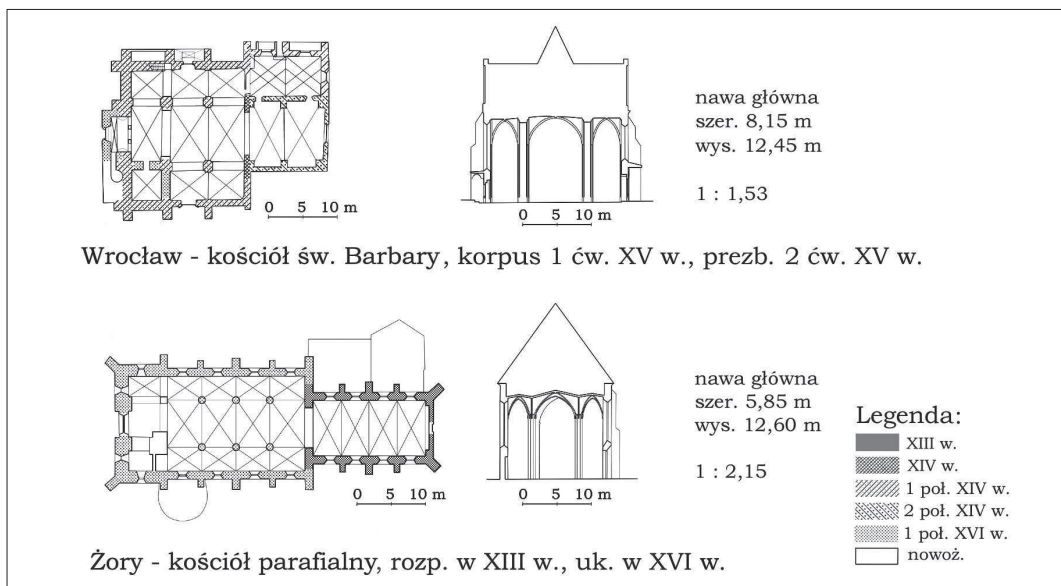
- kościoły halowe z jednonawowymi prezbiteriami,
- kościoły o halowych korpusach i halowych prezbiteriach zakończonych trzema wielobokami lub ścianą prostą,
- kościoły o halowych korpusach i halowych prezbiteriach z obejściem.

Pierwszą grupę tworzą kościoły halowe, które mają jednonawowe prezbiteria zakończone wielobocznie, a w dwóch przypadkach ścianą prostą (il. 3-5). W dwóch kościołach prezbiteria pochodzą z XIII wieku (Żary³⁵, Żory³⁶), a w pozostałych zostały zrealizowane w XV-XVI wieku. Korpusy kościołów w większości są krótkie, trójprzęsłowe, tylko w Żarach i Żorach, gdzie wykorzystano wcześniejsze mury, otrzymały po pięć przęseł. W sześciu kościołach występują wieże, które pochodzą z różnych czasów i różne jest ich usytuowanie. Wieża

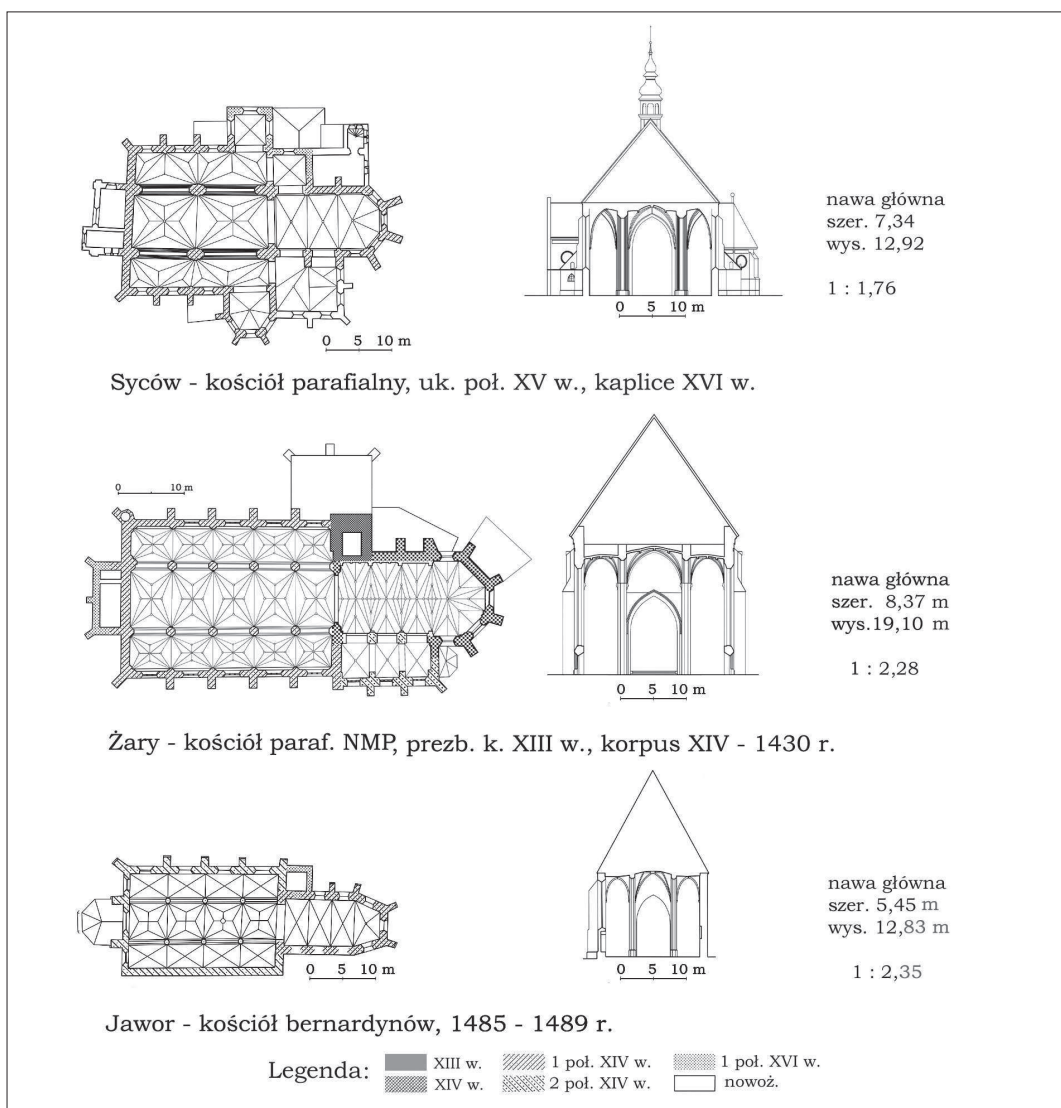
³⁵ J. Rozpędowski, *Sprawozdanie z badań architektonicznych kościoła NM Panny w Żarach*, C. Lasota, *Sprawozdanie z badań archeologicznych*, Wrocław 1973, mpis w Bibliotece Instytutu Historii Architektury Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej (dalej IHASiT. PWr.); S. Kowalski, *Zabytki...*, s. 290, 291; C. Lasota, J. Rozpędowski, *Dwunawowy kościół z pierwszej połowy XIII wieku w Żarach*, [w:] *Z badań trzynastowiecznej archi-*

tektury na Śląsku i w Czechach, Prace Naukowe IHASiT. PWr., Wrocław 1981, nr 15, Seria: Studia i Materiały nr 8, s. 49-52.

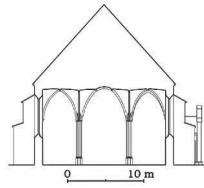
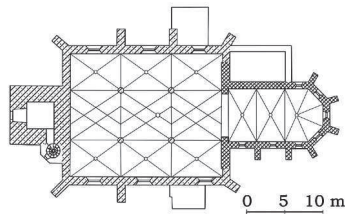
³⁶ A. Weltzel, *Geschichte der Stadt Sohrau in Oberschlesien*, Sohrau O. S. 1888; G. Chmarzyński, *Sztuka górnośląska*, [w:] *Górny Śląsk*, red. K. Popiołek, M. Suchocki, S. Wysłouch, S. Zajchowska, Poznań 1959, s. 381; *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce* (dalej KZSwP), T. VI, Z. 11, red. I. Reduch-Samkowa i J. Samek, Warszawa 1964 r., s. 33-36.

3. Kościoły z prezbiteriami prostokątnymi
Churches with rectangular chancels

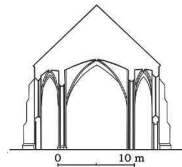
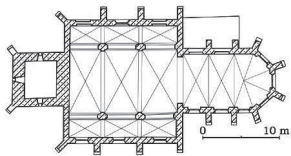

4. Kościoły o prezbiteriach jednonawowych zakończonych wielobocznie
4. Churches with single-aisle chancels closed with a polygon

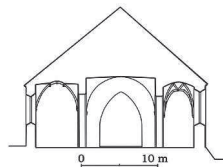
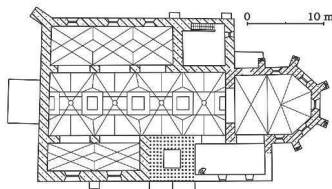
nawa główna
szer. 5,75 m
wys. 12,83 m
1 : 1,77

Kąty Wrocławskie - k. paraf., rozp. pocz. XIV w., rozbud. XV w.

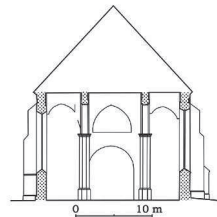
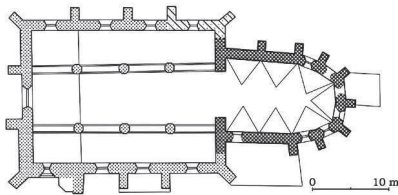
nawa główna
szer. 8,00 m
wys. 11,45 m (XIX w.)
1 : 1,43

Wrocław - Ołtaszyn, k. paraf., 1 poł. XV w., zakrystia 4 ćw. XV w.

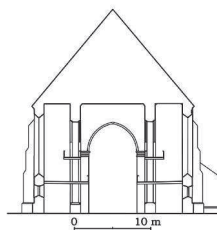
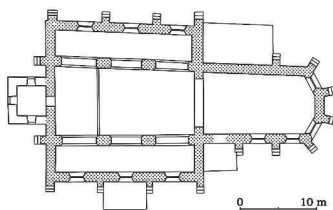
nawa główna
szer. 8,95 m
wys. 9,25 m
1 : 1,03

Gryfów Śl. - k. parafialny, rozbud. koniec XV w., sklepienia sieciowe 1512 r.

nawa główna
szer. 6,67 m
wys. 14,00 m (strop)
1 : 2,10
wys. sklep. ok. 13,20 m
1 : 1,98

Sobótka - kościół św. Anny, prezb. XIV w., korpus pocz. XVI w.

nawa główna
szer. 8,23 - 8,88 m
wys. 14,20
1 : 1,67

Wińsko - kościół parafialny, 1 poł. XVI w.

Legenda: XIII w. 1 poł. XIV w. 1 poł. XVI w.
 XIV w. 2 poł. XIV w. nowoż.

5. Kościoły o prezbiteriach jednonawowych zakończonych wielobocznie
5. Churches with single-aisle chancels closed with a polygon

w Żarach usytuowana w północnym narożu między prezbiterium a korpusem powstała w końcu XIII w., także dolna część masywu wieżowego w Żarach jest prawdopodobnie wcześniejsza, natomiast w pozostałych kościołach wieże pochodzą z czasu budowy lub wzniesione zostały w drugim etapie. W kościele bernardynów w Jaworze wieżę usytuowano, jak w XIV w., w północnym narożu między prezbiterium a korpusem. W Kątach Wrocławskich i Wrocławiu-Ołtaszynie po jednej wieży wzniesiono przy fasadzie zachodniej. W kościele św. Barbary we Wrocławiu zbudowano dwie wieże zachodnie. Korpusy nawowe nakryte były jednym lub trzema dachami. We wrocławskim kościele św. Barbary nad nawami bocznymi założono dachy poprzeczne. Nawy główne kościołów w większości są prawie dwukrotnie szersze niż nawy boczne. Nieco szersze nawy boczne występują w kościołach w Jaworze, w Kątach Wrocławskich i w Żarach.

Do drugiej grupy kościołów halowych z halowymi prezbiteriami zakończonymi trzema wielobokami można zaliczyć cztery budowle: kościoły parafialne w Namysłowie, Lwówku Śląskim i Bytomiu oraz kolegiatę (obecnie katedrę) w Opolu (il. 6). Kościół w Namysłowie rozpoczęto od przebudowy w XIV w. trzynastowiecznego korpusu³⁷. Powstał korpus trójnawowy halowy o trzech przęsłach w nawie środkowej kwadratowych, a w nawach bocznych – prostokątnych. W XV w. jednonawowe prezbiterium zamieniono na trójnawowe halowe o podobnych proporcjach jak w korpusie, zakończone trzema wielobokami. Kościół posiadał starszą pojedynczą wieżę zachodnią, kaplice przy nawach bocznych korpusu, a zakrystię, po stronie północnej prezbiterium, dobudowano w 1526 r. Długa bryła nakryta była jednym wspólnym dachem dwuspadowym.

Kolegiatę w Opolu wzniesiono wykorzystując trzynastowieczną fasadę dwuwieżową i część murów korpusu³⁸. W 1. poł. XV wieku powstała hala o pięciu przęsłach i znacznej szerokości, zakończona trzema wielobokami od wschodu. W połowie

długości kościoła od południa usytuowano zakrystię, a na przełomie XV i XVI wieku dobudowano kilka kaplic przy ścianach podłużnych. Bryła budowli nakryta została jednym dachem dwuspadowym.

Kościół parafialny w Lwówku Śląskim wzniesiono od nowa, zachowując trzynastowieczną fasadę dwuwieżową³⁹. Korpus nawowy o pięciu prostokątnych przęsłach w nawie środkowej wzniesiono w 2. poł. XV wieku, a prezbiterium o trzech przęsłach planowanych jako kwadratowe w nawie głównej ukończono w 1. ćwierci XVI wieku. Prezbiterium zakończono trzema wielobokami. Po północnej stronie prezbiterium usytuowano zakrystię z później nadbudowanym pięciem. Prace budowlane, w trakcie których dobudowano kaplice i kruchty, trwały do 1559 r. Potężna bryła kościoła nakryta została jednolitym dachem dwuspadowym.

Kościół parafialny w Bytomiu, z którego zachowało się jednonawowe prezbiterium trzynastowieczne, był rozbudowywany w ciągu dłuższego okresu⁴⁰. Powstała trójnawowa hala z trójarkadową ścianą tęczową oddzielającą prezbiterium i dwie kaplice po bokach o wysokości naw bocznych. W XIX w. kościół poddano regotyacji, przebito arkady w ścianach prezbiterium, które wówczas otrzymało trójnawowy układ halowy zakończony trzema wielobokami, z których środkowy jest wysunięty do wschodu o jedno przęsło. Każda z naw nakryta została oddzielnym dachem. Późnogotycką wieżę dobudowano do zachodniego przęsła od południa.

Wszystkie kościoły o trójnawowych prezbiteriach posiadają znaczną długość. W Namysłowie i Bytomiu trójarkadowa ściana oddziela prezbiterium od korpusu nawowego, natomiast w Opolu i Lwówku wewnątrz jest jednorodne, bez podziałów. W Lwówku i Bytomiu nawy boczne są szerokie, o proporcjach w stosunku do nawy głównej odpowiednio 1 : 1,28 i 1 : 1,25.

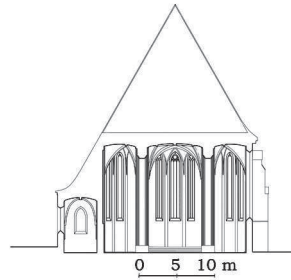
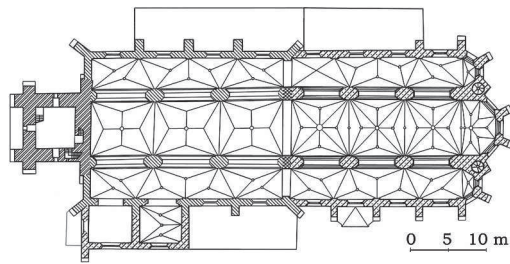
Dwa kościoły miały trójnawowe prezbiteria zakończone ścianą prostą (il. 7). W Lubsku prostokątne prezbiterium trzynastowieczne rozbudowano

³⁷ J. Froben, *Annales Ioannis Frobenii ab anno 1347*, Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Rep. 135, E 99a, sygn. 679; K. Bimler, *Der Breslauer Dombaumeister Peter Rote aus Halle. Zur Baugeschichte von Stadt und Kreis Namslau*, [w:] *Quellen zur Schlesischen Kunstgeschichte*, z. 6, Breslau 1941, s. 22, 23, 59-65; M. Niemczyk, *Kaplice mieszczkańskie na Śląsku*, „Roczniki Sztuki Śląskiej”, R. XIII, Wrocław 1983, s. 501; C. Lasota i A. Legendziewicz, *Badania gotyckiej architektury Namysłowa. Kościół parafialny miasta lokacyjnego*, Architectus, Wrocław 2005, Nr 1-2 (17-18), s. 21-33; H. Kozaczewska-Golasz, *Średniowieczne kościoły halowe na Śląsku, część 2*, op. cit.

³⁸ H. Tintelnot, op. cit., s. 136, 137; U. Popłonyk, *Opole*, ser. Śląsk w Zabytkach Sztuki, Wrocław-Warszawa-Kraków 1970, s. 51-79; T. Chrzanowski, M. Kornecki, *Sztuka Śląska Opolskiego*, Kraków 1974, s. 60; *Architektura gotycka w Polsce...*, s. 176, 177.; H. Kozaczewska-Golasz, *Opole – katedra pw. Znalezienia Krzyża Św.*, „Architectus”, w druku.

³⁹ H. Tintelnot, op. cit., s. 122, 123; M. Zlat, *Lwówek...*, s. 122-141.

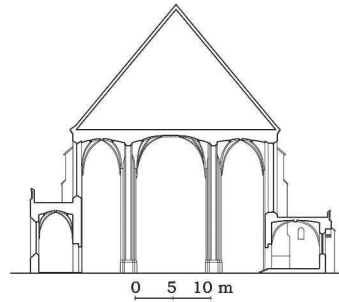
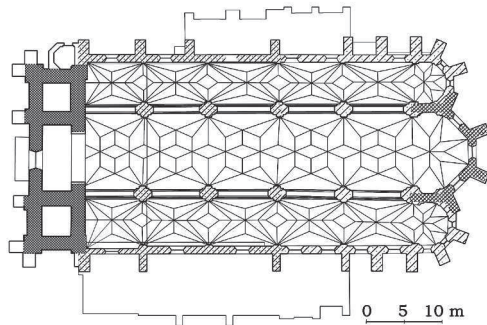
⁴⁰ G. Chmarzyński, *Sztuka w Bytomiu*, [w:] *Dziewięć wieków Bytomia. Szkice z dziejów miasta i ziemi bytomskiej*, red. F. Ryszka, Stalinogród 1956, s. 121-139; H. Andrzejak, *Świątynia starsza od miasta. Szkice z dziejów kościoła Wniebowzięcia NMP w Bytomiu*, Opole 2002, s. 42, 82.

korpus nawowy
nawa główna
szer. 7,24 m
wys. 14,40 m

1 : 2

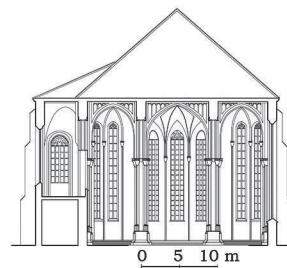
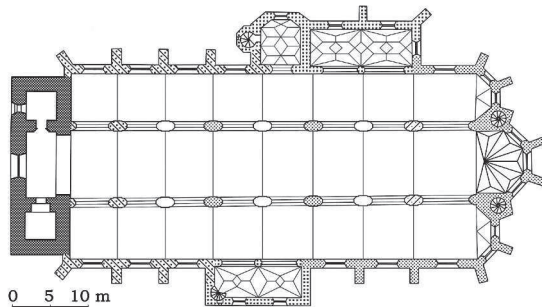
Namysłów - kościół parafialny, korpus 1 poł. XIV w., prezb. 1 poł. XV w.

nawa główna
szer. 9,70 m
wys. 18,20 m

1 : 1,88

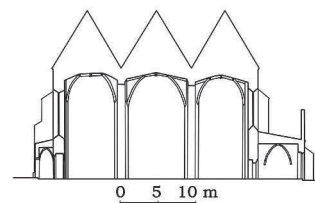
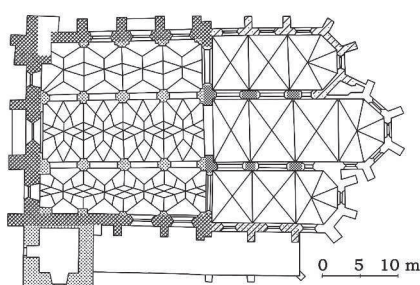
Opole - kolegiata, 1 poł. XV w., sklepienia 1520 - 1537 r.

nawa główna
szer. 8,70 m
wys. 19,00 m

1 : 2,18

Lwówek Śl. - kościół parafialny, korpus 2 poł. XV w., prezb. uk. 1559 r.

nawa główna
szer. 8,26 m
wys. 14,00 m

1 : 1,68

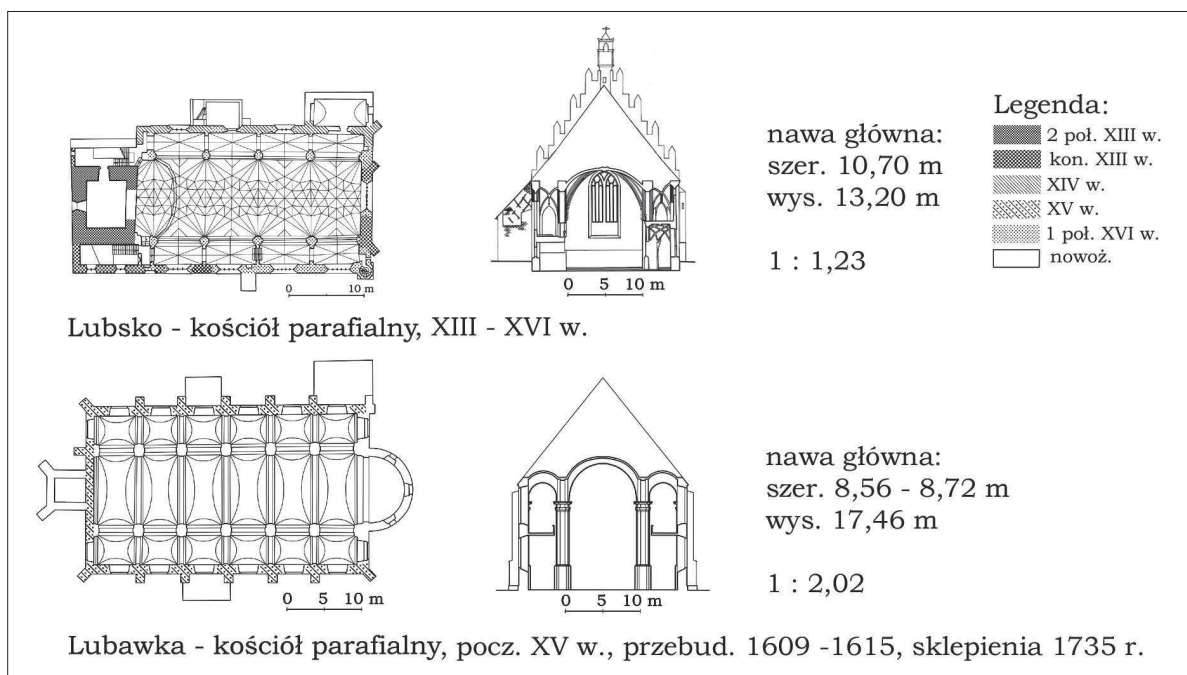
Bytom - kościół parafialny, prezb. XIII w., przbud. XV-XIX w., korpus XV w.

Legenda:

- XIII w.
- ▨ XIV w.
- ▧ 1 poł. XIV w.
- ▩ 2 poł. XIV w.
- ▦ 1 poł. XVI w.
- nowoż.

6. Kościoły o halowych prezbiteriach zakończonych trzema wielobokami

6. Churches with hall chancels closed with three polygons

7. Kościoły o halowych prezbiteriach zakończonych ścianą prostą
7. Churches with hall chancels closed with a straight wall

wraz z przebudową całego kościoła⁴¹. Pozostawiono pojedynczą wieżę z XIII w., wbudowaną w zachodnie przęsło nawy głównej. Kościół w Lubawce składa się z sześciu wąskich przęseł o układzie trójnawowym halowym, po stronie wschodniej dobudowano w baroku półkolistą apsydę, a całe wnętrze także zbarokizowano⁴². Bryła budowli rozczłonkowana jest wysokimi przyporami. W Lubsku nawa główna ma szerokość 10,70 m, podczas gdy nawy boczne zaledwie 1,90 i 2,05 m; jest to największa różnica szerokości spośród wszystkich omawianych kościołów.

Do trzeciej grupy należy pięć kościołów parafialnych o układzie halowym z halowym obejściem (il. 8). Jednym z największych jest kościół w Nysie, rozpoczęty w 2. poł. XIV w. od korpusu nawowego⁴³. Część wschodnia stanowiąca przedłużenie korpusu nawowego, wniesiona w latach 1424-1430, za-

kończona została wielobocznym obejściem. Korpus nawowy i prezbiterium, oprócz części wielobocznej, posiadają kaplice między przyporami. Z tego powodu bryła kościoła przypomina układ bazylikowy. Część halowa nakryta jest jednym dachem dwuspadowym, a nad kaplicami założono dachy pulpitowe. Kościół posiada wieżę wolnostojącą.

Zdecydowanie mniejszy jest kościół w Szprotawie, który powstał w 1. ćwierci XV w. przez poszerzenie i wydłużenie kościoła z XIII w.⁴⁴ Po stronie wschodniej kościół zamknięty został wielobocznym obejściem. Budowlę nakryto jednym dachem dwuspadowym, a północna pojedyncza wieża pochodząca z wcześniejszego okresu została podwyższona.

Bryła kościoła w Gubinie powstała w 2. poł. XV w. (prezbiterium) i 1. poł. XVI w. (korpus i wieża) na miejscu kościoła z XIII w., rozbudowywanego w XIV w.⁴⁵ Prezbiterium z obejściem oddzielone

⁴¹ *Ziemia Lubuska*, Poznań 1950, s. 409; S. Kowalski, *Zabytki środkowego Nadodrza*, Zielona Góra 1976, s. 143-147; H. Golasz (H. Kozaczewska-Golasz), *Lubsko, Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NPM*, Wrocław 1980, mpis, BDZ w Zielonej Górze.

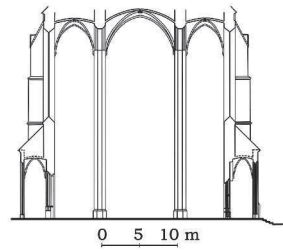
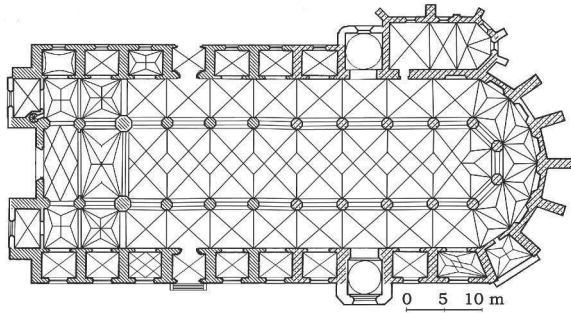
⁴² H. Lutsch, op. cit., Bd III, s. 390, 391; J. Pilch, *Leksykon... Dolnego Śląska...*, s. 197.

⁴³ H. Tintelnot, op. cit., s. 128-130; J. Kęłowski, *Nysa*, Wrocław 1972; *KZSwP*, T. VII, z. 9, Warszawa 1963, s. 66-73; T. Chrzanowski, M. Kordecki, *Sztuka Śląska Opolskiego...*, s. 48-54; *Architektura gotycka w Polsce...*, s. 169; J. Jarzewicz, *O artystycznych i funkcjonalnych uwarunkowaniach architektury kościoła w Nysie*, Sztuka około 1400. Poznań 1995,

s. 158-160; H. Kozaczewska-Golasz, *Średniowieczne kościoły...*, część 2, op. cit.

⁴⁴ C. Baier, *Geschichte der Stadtpfarrkirche zu Sprottau*, Sprottau 1905; S. Kowalski, *Zabytki...*, s. 235, 236; K. Barczyńska, *Opis badań i prac inwentaryzacyjnych kościoła parafialnego p.w. Wniebowzięcia NMP w Szprotawie*, Lubuskie Materiały Konserwatorskie, Zielona Góra 2010, s. 27-32.

⁴⁵ K. Gadner, *Geschichte der Stadt Guben*, Guben 1925; A. Peter, *Kościół farny w Gubinie. Dzieje w zarysie*, Gubin 2008; M. Małachowicz, *Badania architektoniczne fary gubińskiej w 2008 roku. Stan badań fary gubińskiej*, [w:] *Lubuskie Materiały Konserwatorskie*, Tom 5, Zielona Góra 2008, s. 55-61; H. Kozaczewska-Golasz, *Średniowieczne kościoły...*, op. cit.

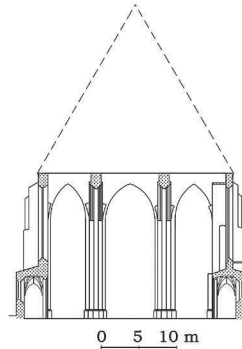
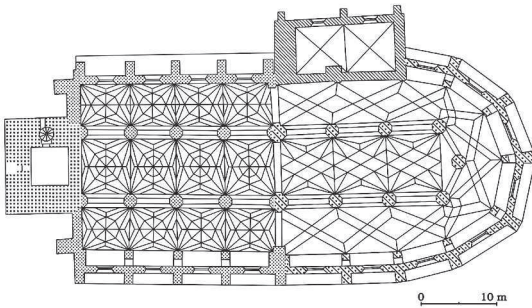
nawa główna
szer. 9,20 m
wys. 27,12 m

1 : 2,96

Nysa - kościół parafialny, korpus przed 1392, cz. wsch. 1424 - 1430

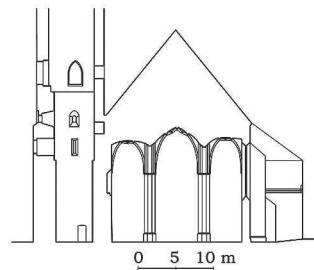
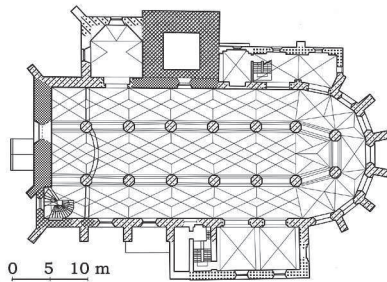
Legenda:

- XIII w.
- ▨ XIV w.
- ▧ 1 poł. XIV w.
- ▩ 2 poł. XIV w.
- ▦ 1 poł. XVI w.
- nowoż.

nawa główna
szer. 7,07 m
wys. ok. 20,50 m
1 : 2,90

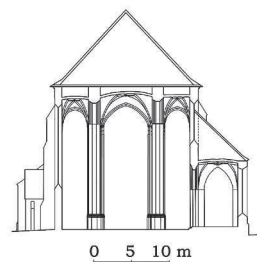
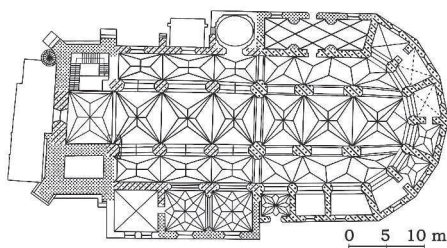
Gubin - kościół parafialny, prezb. XV w, uk. 1508, korpus 1508 - 1559

nawa główna
szer. 5,55 m
wys. 15,00 m

1 : 2,73

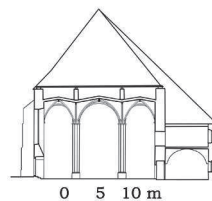
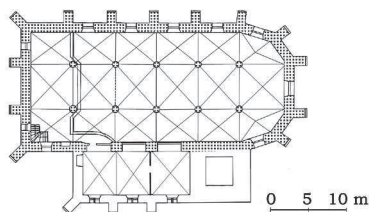
Szprotawa - kościół parafialny, 1416 - 1424 r.

nawa główna
szer. 6,81 m
wys. 17,94 m

1 : 2,63

Góra - kościół parafialny, prezb. po 1457, korpus XVI w.

nawa główna
szer. 5,23 m
wys. 10,53 m

1 : 2

Mirsk - kościół parafialny, rozp. poł. XVI w., uk. ok. 1570 r.

8. Kościoły halowe z halowymi prezbiteriami z obejściem
8. Churches with hall chancels and ambulatories

jest ścianą arkadową od korpusu nawowego. Wzdłuż naw bocznych i obejścia umieszczono kaplice. Bryła kościoła od zewnątrz w dolnej części zamknięta została pełnymi murami, a wyżej ścianami z przyporami. Zburzono dwie wieże trzynastowieczne i wzniesiono jedną wieżę zachodnią na osi.

Późnogotycki kościół w Górze z XV w. zastąpił wcześniejszy, prawdopodobnie z wykorzystaniem jedynie ściany zachodniej⁴⁶. Prezbiterium od korpusu oddziela ściana arkadowa. Arkady międzynawowe dochodzą do wschodniego wieloboku nie tworząc obejścia w układzie architektonicznym. Jednak postawienie ołtarza w linii filarów wschodnich przyczyniło się do stworzenia obejścia. Wokół prezbiterium znajdują się kaplice umieszczone między przyporami. Fasadę zachodnią tworzą dwie wieże.

W 1. poł. XVI w. wzniesiono niewielki kościół w Mirsku, który zastąpił wcześniejszą budowlę⁴⁷. Arkady międzynawowe i łęki jarzmowe mają przekrój żeber, więc podziały podłużne dochodzące do ściany wschodniej są identyczne z podziałami poprzecznymi. Jednak mimo tego odnosi się wrażenie, że kościół nie ma obejścia. Po południowej stronie prezbiterium wznosi się graniasta wieża. Wszystkie kościoły z halowym obejściem otrzymały znaczną długość. Tylko w Gubinie i Górze trójarkadowa ściana oddziela prezbiterium od korpusu nawowego.

2. Konstrukcja i sklepienia

System konstrukcyjny kościołów halowych tworzą przypory połączone ścianami podłużnymi z szerokimi i wysokimi oknami oraz filary w przeważającej większości połączone arkadami międzynawowymi. Tylko w kilku kościołach zdecydowano się zmniejszyć grubość murów zewnętrznych poprzez wprowadzenie nisz okiennych sięgających do posadzki (Nysa), ostrołukowych blend poniżej okien (Góra) oraz cienkich ścian arkad prowadzących do kaplic umieszczonych między przyporami (Nysa, Gubin), (il. 8, 9).

Układem konstrukcyjnym wyróżniają się dwa kościoły – w Gubinie i Lubsku. W Gubinie (il. 8, 9) zastosowano wyjątkowo długie przypory, między którymi w przyziemiu znajdują się kaplice połą-

czone zewnętrzną, gładką ścianą. Ponad kaplicami, w połowie długości przypór, wzniesiono ściany zewnętrzne z oknami, dzieląc przypory na zewnętrzne i wewnętrzne. Między przyporami wewnętrznymi powstały głębokie nisze okienne przykryte ostrołukowymi łękami. W przyporach pozostawiono przejścia wzdłuż ściany okiennej. Ściana z oknami jest stosunkowo cienka, spoczywa na sklepieniu dolnych kaplic. Powstała stabilna, a zarazem lekka konstrukcja ścian zewnętrznych między przyporami. Dopełnieniem konstrukcji budowli są potężne filary międzynawowe połączone wzdłuż arkadami międzynawowymi.

W Lubsku (il. 7) wykorzystano wcześniejsze mury bez przypór i dobudowano wewnętrzne półfilary. Przesła naw bocznych rozdzielone zostały łękami opartymi na półfilarach przy murach zewnętrznych i filarach międzynawowych. Tworzą one konstrukcję poprzeczną przejmującą parcie ze sklepienia nawy głównej i bocznych. Wnętrze podzielono na trzy nawy, których szerokości bardzo się różnią: nawa środkowa ma szerokość 10,70 m i przykryta została sklepieniem sieciowym, a nawy boczne są bardzo wąskie, mają średnio tylko 2,00 m.

Przypory i filary tworzą konstrukcję szkieletową, stanowiącą oparcie dla sklepień, które jak sieć mogłyby być rozpięte nad całym wnętrzem. Tę możliwość wykorzystano jednak tylko w dwóch kościołach: w Kątach Wrocławskich i Mirsku, w których nad całym korpusem założono sklepienia o przęsłach rozdzielonych łękami o przekroju żeber (il. 10). W Mirsku powstał jednolity układ sklepień krzyżowych, natomiast w Kątach Wrocławskich nad nawą główną założono sklepienie sieciowe, a nad nawami bocznymi – krzyżowe. W większości obiektów wprowadzono arkady międzynawowe i oparte na nich ścianki, które spowodowały, że sklepienia poszczególnych naw są niezależne i często o różnym systemie sklepiennym.

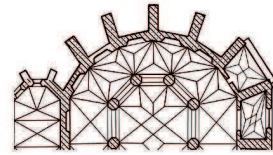
W kościołach z okresu od XV wieku do połowy XVI wieku stosowano kilka rodzajów sklepień: krzyżowe, gwiazdziste, pięciopodporowe (niektóre niesymetryczne), sieciowe oraz kryształowe. **Sklepienia krzyżowe** zachowały się w 8 kościołach, a być może były także w Lwówku Śląskim i Nysie.

⁴⁶ H. Tintelnot, op. cit., s. 131, 132; B. Krzyślak, *Góra, woj. leszczyńskie. Kościół parafialny pw. św. Katarzyny*, Studium historyczno-architektoniczne, mpis, Poznań 1984, BDZ we Wrocławiu; *Architektura gotycka w Polsce...*, s. 89, 90; J. Adamski, *Hale z poligonalnym chórem zintegrowanym w architekturze gotyckiej na terenie Polski*, Kraków 2010, s. 23-46.

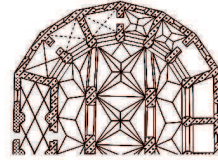
⁴⁷ U. Gentz, *Der Hallenumgangschor in der Städtlichen Backsteinarchitektur Mitteleuropas 1350-1500. Eine kunstgeographisch vergleichende Studie*, Studien zur Backsteinarchitektur, Bd 6. Berlin 2003, s. 216-218; J. Adamski, *Hale z poligonalnym chórem...*, s. 104-108.

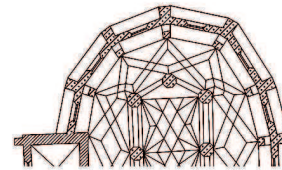
Nysa - kościół parafialny

Nysa

Góra

Gubin

0 5 10 m

Góra - kościół parafialny

Gubin - kościół parafialny

9. Podziały architektoniczne ścian obejmując halowych
9. Architectural divisions of hall ambulatory walls

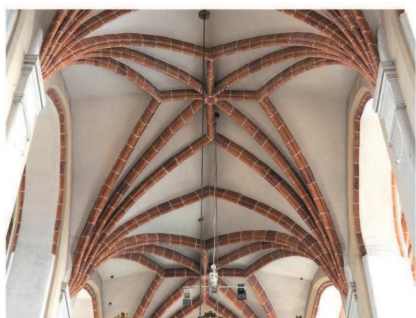
Kąty Wrocławskie - kościół parafialny

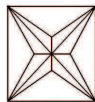
Mirsk - kościół parafialny

10. Sklepienia nad korpusem nawowym

10. Vaultings over the nave

Góra - kościół parafialny, prezbiterium

Góra

Góra - kościół parafialny, kaplice płd.

Góra - kaplice płd.

Gubin - kościół parafialny, wieża

Gubin, kruchta

11. Sklepienia gwiaździste

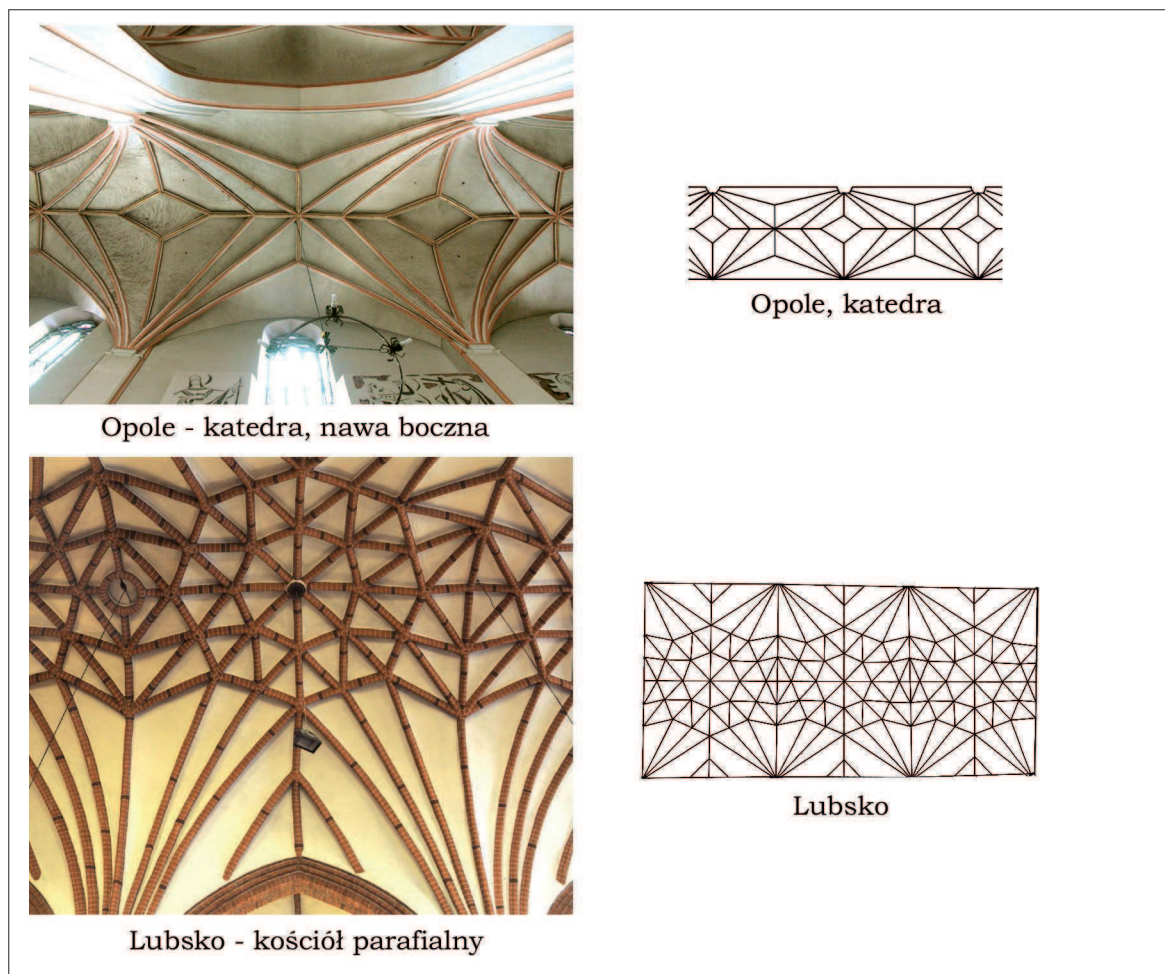
11. Star vaultings

Sklepieniami tymi przekrywano prezbiteria, nawy boczne i nawy główne, niekiedy w połączeniu z innymi sklepieniami w korpusie nawowym.

Sklepienia gwiaździste zachowały się w 7 kościołach (il. 11, 12). Posiadają one plan kwadratu lub prostokąta, w kościele bernardynów w Jaworze sklepienia są bez żeber przekątniowych, tak jak w kościele św. Krzyża we Wrocławiu, w pozostałych – z żebrami, ale ramiona gwiazdy otrzymały różne proporcje.

Sklepienia gwiaździste były wzbogacane o dodatkowe żebra, a także o drugie gwiazdy, obrócone o 45°. Najbardziej dekoracyjne sklepienia gwiaździste znajdowały się w kościele w Gubinie (il. 11). Zachowane sklepienie w przyziemiu wieży otrzymało układ z krótkimi żebrami tworzącymi dwa ośmioboki, połączone między sobą oraz z żebrami tworzącymi gwiazdę. W nawie głównej korpusu przeszła miała proporcje szerokiego prostokąta, a w nawach bocznych były bliskie kwadratu. Żebra tworzące rysunek gwiazdy z przekątniowymi połączone były centralnymi ośmiobokami, w nawie środkowej podwójnymi (il. 8). Między ośmiobokami na osi łęków jarzmowych znajdował się podwójny romb. Kompozycja z rombami przypomina skromniejsze rozwiązanie z katedry w Opolu, ale o odmiennych proporcjach (il. 12). Sklepienia w nawach bocznych tworzą jedną kompozycję na całej długości. Żebro jarzmore zostało przerwane przez romb, do którego po osi podłużnej dochodzą kolejne żebra.

Sklepienie w Lubsku powstało przez powtórzenie układu żeber, tak jak w wieży w Gubinie, a przy bogatszej sieci żeber otrzymano układ bardziej sieciowy niż gwiaździsty (il. 12). Na filary z każdego przeszła schodzą po trzy żebra przypominające sklepienie gwiaździste, ale wyżej krzyżujące się żebra tworzą na zmianę układy wieloboczne ze zworni-

12. Sklepienia gwiaździste
12. Star vaultings

kiem i rombów na osi filarów. W sklepieniu występuje żebro przewodnie oraz żebra jarzmowe na linii filarów i na linii arkad.

Nad kaplicami kościoła w Gubinie założono kilka sklepień gwiaździstych o różnym rysunku żebier (il. 8). Jednym z nich jest sklepienie gwiaździste z centralnym rombem, do którego dochodzą trójkątne ramiona bez żebier diagonalnych. W dwóch innych kaplicach znajdują się sklepienia bez żebier przekątniowych, jak we wrocławskiej kolegiacie, ale na planie wydłużonego prostokąta, o różnych proporcjach ramion gwiazdy. W prostokątnej kaplicy kościoła w Żarach sklepienie gwiaździste z centralnym rombem otrzymało dodatkowe żebra przekątniowe oraz niewielkie zworniki talerzowe na wszystkich połączeniach. Środkowa część sklepienia sprawia wrażenie sklepienia sieciowego.

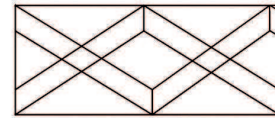
W porównaniu ze sklepieniami gwiaździstymi z XIV w., w okresie XV – poł. XVI w. wystąpiło znaczne wzbogacenie kształtów sklepień: obok rzutów kwadratowych pojawiły się rzuty prostokątne

o różnych proporcjach. Zmianom ulegały proporcje ramion gwiazdy, z żebierami diagonalnymi i bez tych żebier. Wprowadzenie rombów w miejsce żebier jarzmowych spowodowało połączenie przęseł wzdłuż całej nawy, jak w sklepieniu sieciowym. Bardzo dekoracyjne są sklepienia z gwiazdą ośmioramienną o czterech ramionach schodzących na podpory i czterech poziomych, dochodzących do kluczy łęków międzyprzęsłowych. Zwiększona liczba żebier nadaje sklepieniom układ krzyżowo-sieciowy.

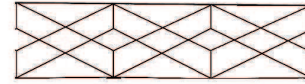
Sklepienia pięciopodporowe zastosowano w trzech kościołach w nawach bocznych. W Sycowie przęsła są prostokątne, a układ żebier jak w czternastowiecznych kościołach wrocławskich pw. św. Krzyża i NMP na Piasku (il. 4). W nawie bocznej w kościele w Namysłowie sklepienie opiera się na czterech filarach i pięciu wspornikach na ścianach. Powtórzono układ sklepień z wcześniej wzniesionego korpusu nawowego (il. 6). Przęsła są trapezowe, skrajne na czterech podporach o układzie wzorowanym na „szalonym sklepieniu” w katedrze Lincoln,

Szprotawa - kościół parafialny, nawa boczna

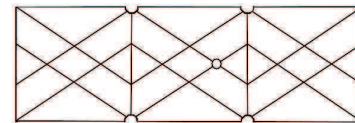
Gubin , prezbiterium

Szprotawa

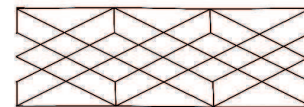
Kąty Wrocławskie - kościół parafialny

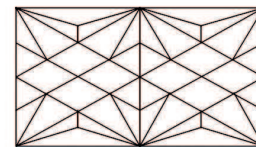
Kąty Wrocławskie

Szprotawa - kościół parafialny, nawa główna

Szprotawa

Gubin , prezbiterium

13. Sklepienia sieciowe wzorowane na sklepieniu P. Parlera katedry w Pradze (Czechy)
13. Net vaultings modelled on P. Parler's vaulting in St. Vitus Cathedral in Prague (Czech)

a środkowe o pięciu podporach, pozbawione jest środkowych żeber diagonalnych. Podobnie rozwiązano sklepienia naw bocznych prezbiterium kościoła w Górze (il. 8).

Sklepienia sieciowe w kościołach halowych zaczęto stosować w XV w. i występują one w 11 budowłach (il. 13-14)⁴⁸. Sklepienia mają najczęściej kształt kolebki z lunetami, a wyjątkowo – sklepienia żaglastego (Gryfów Śląski). Najprostszy układ jednorodnej sieci żeber występuje w zakrystii w Górze, pod em-

porą w Nysie oraz w kaplicy korpusu kościoła w Gubinie. Układ wzorowany na sklepieniach sieciowych parlerowskich w „wersji katedralnej”⁴⁹ zastosowano w kościołach w Gryfowie Śląskim i Szprotawie w nawach bocznych korpusu, w nawach bocznych obejścia prezbiterium kościoła w Gubinie oraz w zakrystii kościoła parafialnego w Złotorzy. Dwie pary równoległych żeber poprowadzonych skośnie krzyżują się i załamują na linii filarów. Nie ma podziałów na przęsła, podobnie jak w katedrze praskiej z żeber jarzmo-

⁴⁸ W końcu XIV w. sklepienie sieciowe założono tylko nad kruchtą kolegiaty św. Krzyża we Wrocławiu.

⁴⁹ D. Hanulanka, op. cit., s. 93, czas powstania sklepienia w katedrze w Pradze (Czechy) 1377-1385.